

IN MEMORIAM

РАЗДЯЛА С РАЛИЦА МАРКОВА

РАДОСВЕТ КОЛАРОВ

На 26 август нелепо и трагично от нас си отиде Ралица Маркова. Завършила специалността българска филология в Софийския университет, Ралица почти двадесет години работи като уредничка на сп. „Литературна мисъл“. Това беше само част от нейната изява като филолог в Института за литература. Тя имаше многостранни интереси и дарби — беше и литературна критичка, и преводачка, и поетеса. Интересуваха я българо-испанските литературни връзки, историята, фолклора, театъра. Писа за гражданските мотиви в поезията на Лорка, темата за Испанската гражданска война в творчеството на Димитър Димов, преведе Рафаел Алберти, Гачев, Веселовски. В издателска къща „Христо Ботев“ е под печат нейният превод на монументалното съчинение на Александър Веселовски „Историческа поетика“. През 1995 г. излезе изповедната ѝ стихосбирка „Изкачване на Акропола“.

Човекът не се свежда до служебната биография, която, славна или поскромна, е беззащитна пред зъбите на времето. Неговата тайна, промисълът на жизнената му траектория често пъти остават незабелязани, така да се каже, ведомствено неподпечатани. При Ралица отвъд служебно документираната ѝ професионална активност оставаше нравствената доминанта на личността ѝ, бурите, които преминаваха през чувствителното ѝ сърце. Показания за това са нейните стихове. Те разкриват свят, чиято емблема е неспокойствието. Животът на човека според законите на тази поезия е мисия, послание към другите, изпитание и отговорност, маратонско бягане, в което той, човекът, е избран с цената на живота си да стане „вестоносец на зората“. За напрегнатите нравствени сетива и максимализъм в тази поезия — а зад тях е нравственото веруо на Ралица Маркова — свидетелства стихотворението „Отвесно слънце“:

Отвесно слънце свети в моите ноци
когато искам да забравя дневната умора
и цялото безумие
на днешния ни свят.
Пронизва ме с безжалостно око,
измъчва ме с недоизречени въпроси,
макар че отговор не мога да им дам.
Отпусна ли глава за мъничко почивка
в страната на съня,
пробожда ме с железен шип и иска
за всичко сметка да му дам.

Среднощно слънце,
мой мъчител,
глас на пробудената съвест,
остани мой спътник до смъртта ми.
Безмилостен отвес,
чрез който проверявам същността си,
мое второ аз,
до сетния си ден ще търся
твоего обратно огледало.

Това поетическо откровение ни дава възможност да разберем с по-верен ориентир душевния мир (ако думата *мир* е подходяща, за да вмести дисхармонията), поведението на Ралица в извънпоетичния свят, света, в който до скоро живеехме заедно. Ралица имаше огромно чувство за отговорност, във всичко, до което се докоснеше, тя влагаше припрян идеализъм и патос, които за някои скептични умове изглеждаха старомодни и, разбира се, притеснението и тревогата, че все нещо не е наред, че нещо може да не е както трябва. Неотдавна тя имаше възможността да се увери, че е обичана от своите колеги, надявахме се, че това ще успокои тревожната ѝ душа. Уви, пророчески се оказаха думите от едно нейно стихотворение:

един ден всички вие ще умрете във леглата си,
а аз ще падна наскреп път.

Мисълта за незавършения път, тревогата, че силите няма да стигнат, за да се извърви разстоянието до заветната цел тегне в друга поетическа изповед:

Маратонецо,
братко мой,
мой връстнико,
своята смелост ми дай!
Аз съм още в началото,
а край мене
черен вятър огъва маратонския лес.
Много стръмен е пътят,
а далеч е Атина,
и доспехите стягат,
и тежи много дългият меч.
В оня град чакат моята вест.
Маратонецо,
братко мой,
своята сила ми дай,
за да мога да стигна
Акропола!

Доспехите стягаха, мечът тежеше и безумието на света, в който живеем, дълбаеха съзнанието на авторката на тези стихове. Екипировката беше неподходяща. Бронята слаба. Ралица нямаше сили за повече тичане. Но кой е казал къде точно е финалът на маратонския бяг? Нима не е достигане до Акропола всяко изстрадано човешко послание, послание-прозрение в името на красотата, доброто и нравствената отговорност? Живеейки в своя болезнено-раним свят, сред изтезващите питания на съвестта, Ралица носеше тези послания. За нас остава да ги чуем.

ЕЛЕГИЯ ЗА РАЛИЦА

ГЕОРГИ ЦАНКОВ

Готвят се за сън и тез, що страдат.
Най-подир ще спя, ще спя и аз!

Яна Язова, „Успокоение“

Тя е седнала зад бюрото, отваря чекмеджето с ръкописите на бъдещите броеве на „Литературна мисъл“ и широко се усмихва. Решавам, че иска да сподели нещо весело, но вероятно не съм чул думите ѝ. Машинално се обръщам към нея, но осъзнавам, че дори не ме вижда. Несъмнено в мислите си тя е извън тая стая, може би дори извън този град и тази земя. Телесната ѝ обвивка все още безупречно изпълнява административните задължения, но духът е поел по неведоми пътища.

Вече съм изгубил сметката на годините, откакто професор Милена Цанева я доведе в списанието. Ралица беше съвсем млада, но неочаквано и за нас успя да въведе свой стил на общуване в редакцията, който отначало дори ни смути. За нея приятните делнични раздумки не съществуваха, тя не умееше да убива време с празнодумие. Вечно напрегната, едва ли не трескава, разтревожена от всяка незначителна техническа подробност по ръкописа на поредната книжка, тя тичаше между етажа на главния редактор и нашия, посрещаше и изпращаше сътрудниците, подготвяше хонорарните листове с архистарание, така че понякога ни напомняше малко старомодна машина за работа.

Открих другото ѝ лице, когато разбрах, че учела езика на индианците кетчуа. Когато започнах да я разпитвам за тяхната поезия, стената на видимостта в общуването между нас изведнъж се срути. Тя се преобрази — и пак трескаво, необикновено, едва ли не с фанатизъм в погледа, мислите ѝ полетяха към индианските прерии отвъд Океана и оттам прескачаха към приказната Гренада и към мита за наточените кастилски ками. Един от кумирите ѝ беше Лорка, другият — Мачадо. Тя написа за тях великолепни страници, а тяхната поезия я преобразяваше, сякаш омагьосваше лицето ѝ и то греиваше. Не са бабини деветини приказките, че всеки си има вътрешна красота. Имаше я и Ралица — аз съм я виждал и няма да я забравя. Сигурен съм, че ще я помнят и неколцината ѝ приятели, които непрекъснато я посещаваха в списанието и оставаха на някакви необясними за непосветените безкрайни разговори.

Несъмнено Ралица имаше своя дълбока тайна — не пикантна и сантиментална, а дълбоко духовна. Та как иначе щеше да напише тези свои пренаселени с пустинността на самотата стихове, как би открила и превела най-нежните и най-изповедни световни поети? Представям си как е общувала с тях — навличала е привлекателната чужда кожа и упорито е търсела невидимата с просто око магическа обвивка на красотата. Преди шест или седем години сподели с мене — вече се бяхме научили да разговаряме и дори да се разбираме, — че има идея за голям исторически роман. Помоли ме да ѝ намеря изследвания за епохата от преди османското нашествие, събираще

всевъзможни етнографски и философски трудове. Четеше и превеждаше Георгий Гачев, може би защото искаше да проникне в механизма на неговото чудато докосване до спецификата на националната самобитност (от самия Гачев научих, че с огромно удоволствие общувал със своята преводачка и се изумявал от ерудицията ѝ). Малко по-късно научих, че е трупала материали и за друга книга — искала да разкаже субективно и откровено как вижда Института за литература при БАН — нейният истински дом, където тя се свираше като премръзнало врабче, което напразно търси трохи и топлина.

Прибързано ще е все пак да виним околните за страданията ѝ. Знам, че я измъчваха подозрения, страхове, които вероятно са се трупали още от дѣтските ѝ години. Съдбата не я пожали и ѝ изпрати онова фатално раздвоение, което просто я засмука и мумифицира приживе. Жалки са познанията ни, способностите ни, силите ни, за да разберем какво става с онзи от нас, в когото проникне безмилостния „двойник“. Може би това най-добре са осъзнали личности като Хофман или Кафка, но едно е да четеш техните видения на хартия, а друго — да се сблъскаш с тайнственото, което — без да те пита — те обсебва.

Ралица Маркова живя в неравно сражение с него почти десетилетие. Точно по това време се появиха стиховете и афоризмите ѝ, които са акт на невероятен порив към изповедно себеизразяване. Промяната на политическия климат обезвери или подлуди мнозина, зареди с еуфория и неподозирани сили още повече люде. Но тази дребна и крехка на вид, свръхчувствителна жена се оказа самотното дърво, върху което се стовари мълнията на отприщеното време. Сред нас се движеше сянката на всичко онова, което повече или по-малко бяха изпитали душите ни. По коридорите на Института вървеше паниката и надеждата, объркването и трепета, съмнението и очакването. . . Безсмислено е да отгатваме какво още: за личната ѝ съдба можем само да се досещаме, но е прекалено злоещо да бъркаме в нея. Ралица отдавна бе почнала да чертае родословно дърво, понякога ми говореше за баби и дядовци с бунтовна кръв, разказваше за крайдунавските си корени, но което е искала да узнаем за самата нея — беззащитността на непознатата ласка съвременна пустинница — го е закодирала в стиховете си.

Сега и аз като мнозина други си блъскам главата дали допринесохме за решителното ѝ нежелание да живее сред нас, за това внезапно тръгване отвъд без сбогом, но и разумът, и сърцето ми нашепват, че изборът ѝ беше предопределен, непроменим, особено когато човек трудно може да отсъди кое е по-ужасно: „да бъдеш или да не бъдеш“. На видно място в библиотеката ми стои една книга, която бях приготвил да ѝ върна — тя ми даде стиховете на Франсоа Вийон във връзка с подготовката на една моя статия. Тогава се заприказвахме за великия бродяга, който смущавал достопочтеността на съвременниците си. Тя знаеше всеки ред от предизвикателните му „Завещания“, но по-важното е, че „третото ѝ око“ проникваше в драмата на средновековния бунтар. А каква ли е била същността на нейния двойник, приел и искрата на индианското непокорство, страстта на Лорка, неистовостта на Марина Цветаева? . . .

Загадката Ралица полетя като Павел-Вежиновата Доротея, при това в

сезона на отпуските, когато малцина успяха да я изпратят. Кой знае дали ще открием ръкописите ѝ, недовършения роман, последните стихотворения?! Ще я поменем с добро, когато се появи чудесният ѝ превод на Веселовски. Ние, най-близко стоялите до нея в редакцията, ще я споменаваме в минути на разнежено докосване до миналото. Но все ще избягваме въпроса: дали с нея си е тръгнал и двойникът, който я уби? Дали не скита из Института, из кабинетите ни, дали не се промъква безмълвно в нас? „За малко те оставих, но с голяма милост ще те прибера!”, четем в „Книгата на пророк Исаия” (54, 7). Искрено се надявам, че в отвъдното тя наистина ще срещне Неговата милост, която ѝ беше отказана в човешкото царство. И нека се сбъднат думите на пророка: „Ти ще се утвърдиш с правда, далеч ще бъдеш от угнетение, понеже няма за какво да се боиш, далеч и от ужас, понеже той няма да се приближи до тебе”. Твоего трескаво бдение свърши, Ралице, „най-подир ще спиш”, спи спокойно – ужасът остава за нас.

ПОДБОРНА БИБЛИОГРАФИЯ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ НА РАЛИЦА КОЛЕВА МАРКОВА (1955-1998)

I. СТУДИИ, СТАТИИ:

1. Драматургията на Федерико Гарсия Лорка. — Театър, 1978, № 9, с. 33-36.
По случай 80 год. от рождението му.
2. Федерико Гарсия Лорка като литературен критик. — Лит. мисъл, 1979, № 5, с. 109-125.
3. Трагедийното и жизнелюбивото начало в поезията на Федерико Гарсия Лорка. — Лит. мисъл, 1982, № 5, с. 98-120.
4. Творческият път на Рафаел Алберти. — Лит. мисъл, 1982, № 10, с. 60-89.
По случай 80 год. от рождението му.
5. Испанската гражданска война и българският демократичен печат през 30-те години. — Науч. тр. на Пловд. унив. „П. Хилендарски“. Бълг. фил., 24. 1986, № 1, с. 133-139.
6. Творчеството на Веселин Ханчев за деца. — Деца, изкуство, книги, 1986, № 6, с. 7-10.
7. Някои типологични паралели в творчеството на Йордан Йовков и Федерико Гарсия Лорка. — В: Литература, общество, идеи. С., 1986, с. 274-296.
8. Детето в творчеството на Лорка. — Деца, изкуство, книги, 1987, № 2, с. 14-17.
9. Юношеското виждане в ранната поезия на Рафаел Алберти. — Деца, изкуство, книги, 1988, № 4, с. 8-12.
10. Стихосбирката на Веселин Ханчев „Испания на кръст“ (1937 г.). — Лит. мисъл, 1989, № 7, с. 127-141. (С библиогр.).
11. Димитър Бабев и списание „Листопад“. — Лит. история, 19, 1991, с. 61-74.
12. Испанската гражданска война и българската художествена публицистика през 30-те години. — Ез. и литература, 1991, № 4, с. 94-101.
13. Лорка и Салвадор Дали. — Камбана, № 11, 16 май 1991, с. 8.
14. Подвигът на първия (Борис Шивачев). — Мисъл, № 14, 9 апр. 1992, с. 4.
90 г. от рождението и 60 г. от смъртта му.
15. Монархията и българските писатели. — Дума, № 126, 27 май 1992.
16. Антимонархически мотиви в българската литература след Освобождението. — Мисъл, № 21, 28 май 1992, с. 4.
17. Испанската гражданска война от 1936-1937 г. в творчеството на Димитър Димов. — В: Литература и култура. С., 1992, с. 131-148.
18. Левантинският славей. (Мигел Ернандес). — Мисъл, № 27, 9 юли 1992, с. 4.
По повод 50 г. от смъртта му.
19. Магьосник на словото (Рафаел Алберти). — Мисъл, № 50, 17 дек. 1992, с. 4.
По повод 90 г. от рождението му.

II. РЕЦЕНЗИИ:

20. Ст. Танев. Поетическият театър на Федерико Гарсия Лорка. С., 1980 — Лит. мисъл, 1980, № 10, с. 148-154.
21. Ваня Бояджиева. Летопис на българската драма. С., 1980. — Лит. мисъл, 1981, № 3, с. 144-148.
22. Тома Ст. Томов. Поемата за Сид. С., 1980. — Лит. мисъл, 1981, № 5, с. 134-136.

23. Сн. Панова. Стъпала на комедията. С., 1980. – Лит. мисъл, 1981, № 7, с. 149-151.
24. Сев. Гьорова. Диалог с времето. С., 1982. – Лит. мисъл, 1983, № 7, с. 165-168.
25. Юл. Вучкова. Българската драматургия 1878-1944. С., 1983. – Лит. мисъл, № 8, с. 150-154.
26. Ф. Г. Лорка. Дълбока песен. Сб. беседи, интервюта, изказвания, писма. С., 1989. – Панорама, 1990, № 3, с. 225-227.
27. Митология, религия и култура. (За „Фолклорът в Стария завет” от Дж. Фрейзър). – Лит. мисъл, 1990, № 8, с. 138-139.

III. КНИГИ:

28. Изкачване на Акропола. Лирика. С., Зерингия, 1995.
Рец. : Лотос Бораджиева. – Бълг. писател, № 22, 28 май – 3 юни 1995, 5.

IV. ПРЕВОДИ: на статии от Б. А. Шайкевич, Г. П. Бердников, Евг. Макаренко, М. Г. Чемоданова, Г. Д. Гачев, С. Семьонова-Гачева, Ю. Давидов, Ю. Боров, В. Оскоцки, Л. И. Тарасова, Г. И. Сафронов, А. Ф. Лосев, В. А. Захаржевска, Н. Зимомря, В. С. Фелдман.

ПРЕВОДИ на художествени произведения: от рус. и исп. ез. Рафаел Алберти, Федерико Гарсия Лорка, Енрике Перес Диас. (Последни публикации във ВЕЗНИ, 1998, № 3, с. 71-72; № 4, с. 57-59. стихове на Алберти и Лорка).

V. НЕПУБЛИКУВАНИ: А. Н. Веселовски. Историческа поетика (под печат в изд. „Хр. Ботев”).

Съставила: *Д. Ралева*